

УДК 821.133.1-31 Володин.09

ПОЕТИКА НАРАТИВУ В РОМАНАХ АНТУАНА ВОЛОДИНА

Вікторія Павлівна Чуб

orcid.org/0000-0002-2822-1046

vita.chub@gmail.com

Здобувач

Кафедра історії зарубіжної літератури і класичної філології

Викладач

Кафедра романської філології та перекладу

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна

Анотація. Досліджено наративну структуру романів французького письменника Антуана Володіна. Проаналізовано розшарування оповідної інстанції, структуру авторської маски, інтерференцію гомодієгетичного та гетеродієгетичного нараторів, суб'єктну деперсоналізацію; виокремлено концепцію голосу та багатоголосся. Зауважено, що мультиплікація імен та анонімність наратора загострюють деперсоналізацію, надають мовленню синтетичність та мають ідеологічну забарвленість. Виявлено метатекстуальні коментарі, метафікціональну стратегію „тексту в тексті”, металептичні зсуви. Констатовано, що розшарування оповідної інстанції та використання трансгресивних конструктів є не стільки елементами літературної гри, скільки специфічними способами репрезентації акту мовлення, засобами створення ефекту химерності, драматизації відношень література – дійсність. За результатами дослідження встановлено, що виявлена багаторівнева „фальсифікація” оповідної інстанції виконує подвійну функцію: розширення фікціонального всесвіту до меж реального та віддзеркалення метафізичної проблематики постмодерністських антиутопій Антуана Володіна.

Ключові слова: Антуан Володін, наративна конструкція, оповідна інстанція, метатекст, поліфонія, металепсис, *mise en abyme*.

Французький письменник Антуан Володін (1950 р. н.) має репутацію „винахідника нових форм” [9, с. 10] у французькій

літературі межі ХХ–ХХІ століття. Наративній структурі його романів притаманне розшарування оповідної інстанції, деперсоналізація наратора та персонажів, метанаративність. Цей аспект поетики письменника потребує конкретизації та детального аналізу.

Французький літературознавець Ф. Вагнер актуалізував проблему володінського наративу, шукаючи відповідь на питання „хто мовить”, „звідки”, „коли”, „для кого” та „про що” [20, с. 121]. Л. Рюффель констатував „суб’єктну дисперсію наративних голосів” [13, с. 122]; А. Олерон досліджувала оповідні структури окремих творів А. Володіна, акцентуючи на статусі ненадійного наратора, „непевності оповідних голосів” [12]. Російські дослідниці К. Дмитрієва та В. Шервашидзе зауважували специфіку володінської поліфонії, коли „перша особа однини акомпанує іншим голосам та нічого не означає” [7], а „викладені події та історії мають кожного разу свого розповідача” [3].

Мета нашого дослідження – аналіз наративної структури романів А. Володіна та виявлення репрезентативних оповідних стратегій.

А. Олерон визначила романи А. Володіна як „твори, що дозволяють творити теорію” [12, с. 5]. Водночас вони є віддзеркаленням тенденцій сучасної французької літератури та можуть бути проаналізовані крізь призму літературознавчих категорій та теорій. Наше дослідження базуватиметься на теоретичних засадах Ж. Женетта (концепція голосу, способи регулювання наративної інформації, теорія трансгресії) [4] та В. Шміда (типологія фіктивного наратора, сказовість) [8], розробках С. Зенкіна [5], Д. Кон [10], С. Фокіна [6].

У своїх творах А. Володін створює фікціональний світ „привидів <...>, чії розповіді та наративні голоси частково зливаються, уявні персонажі вигадані такими самими персонажами в стані марення” [9, с. 210]. Розшарування авторської інстанції спостерігається в усіх творах письменника. У романі „Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий” (1998, рос. пер. 2013) панує нестабільність та амбівалентність „постекзотичних” голосів. Аналіз виявляє багатоголосся, злиття граматичних категорій „я” і „ми”: „кожен із наших нараторів сформував разом із нами та з власними

персонажами нерозчинне «я»» [18, с. 70] (тут і далі переклад наш. – В. Ч.). На наративному рівні роману „Малі ангели” (1999, рос. пер. 2008) домінантною поетологічною рисою є злиття оповідних інстанцій різних рівнів: „кажучи я, я мовлю сьогодні від імені Летиції Шейдман” [15, с. 39], „і коли я кажу Вілл Шейдман, звичайно, я маю на увазі самого себе” [15, с. 94]. У романі „Дондог” (2002, рос. пер. 2010) превалує недієгетичний наратор. Але така оповідна інстанція виявляється нестабільною – уведення в розповідь лейтмотивного метанаративного коментаря „говорить Дондог” [16] спонукає до сприйняття розповіді екстрадієгетичного наратора крізь призму свідомості протагоніста: „Дондог, сам того не відаючи, пішов на ризик, що йому доведеться звести свою помсту до мінімуму, говорить Дондог” [16, с. 268]. Більшою мірою „традиційну” оповідну інстанцію гетеродієгетичного наратора знаходимо в романі „Бардо ог нот Бардо” (2004), в якому актуалізується концепція „голосу” (наративна інстанція без певних часопросторових реперів та з невизначеним статусом, що лунає, за тибетськими віруваннями, в постсмертному переході на шляху до Чистого світла [14]).

Розшарування авторської інстанції та наративне багатоголосся спричиняють деперсоналізацію, суб’єктну несталість статусу автора, наратора, персонажа. Л. Рюффель уже відзначав анонімність наратора в романах А. Володіна [13, с. 122], проте анонім – це той, хто не має імені. У Володіна імена формально присутні, але вони не сприяють ідентифікації персонажів та нараторів. Так, у 43 нараці (авторський неологізм на позначення специфічної жанрової форми, наближеної до оповідання. – В. Ч.) роману „Малі ангели” оповідь від першої особи жіночого роду вводиться словами „тієї ночі наснилося мені, що звать мене Віллою Шейдманом, тоді як справжнє моє ім’я Клементі, Марія Клементі” [15, с. 198]. Анонімність іде пліч-о-пліч із мультиплікацією власних імен з екзотичною ономастиком, що викликає замість ідентифікації персонажів ще більшу заплутаність. Такі імена переходять з одного твору в інший (Джесі Лоо в романах „Малі Ангели” та „Дондог”, Крілі Гомпо в романах „Малі Ангели” та „Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий” та ін.), загострюючи ситуацію деперсоналізації. Цей прийом виходить за романні межі та

продовжується у фрагментарній саморепрезентації автора, який називає себе „рупором постекзотизму, тобто певної уявної літератури” [2, с. 296], „колективним підписом, який перебирає на себе твори, голоси та вірші низки інших авторів” [2, с. 296]. Разом із „офіційними гетеронімами” – Антуан Володін, Лутц Басман, Мануела Драгер – власні імена персонажів є „масками” як автора, так і різнорівневих нараторів: „Тарасьєв під кальку називає Вульфом, Валефом, Волюфом, Влаффом та Фольфом тих живих та мертвих привидів, яких виводить на сцену” [17, с. 95].

У романах А. Володіна зустрічаємо чимало метатекстуальних коментарів, які загострюють ситуацію деперсоніфікації наратора:

Коли я кажу я, – то лише частково співвідношу себе з Шломо Бронксом, але лише частково, тому що я маю на увазі також Йонатана Лефшеца та Ізмаїла Давкеса, які так щільно були притиснуті до мене, що наші ключиці роздробилися та змішалися [15, с. 205] або – Я сказав Батталь Мевлідо, але це був не я, – сказав він. – Я дав йому це ім'я, щоб не думали, що я увесь час говорю про себе й ніколи про інших. Але це був я [15, с. 179].

Ф. Вагнер зводить такі метатекстуальні коментарі до двох типів, які щоразу повторюються та „свідчать <...> про важливість голосу та його деформацій у постекзотичному світі” [20, с. 123–124]:

1) „Х викликає Y. Y, відповідайте”, який виявляє трансмедіальність із радіофонічною комунікацією та віддзеркалює нестабільність, опосередкованість мовлення персонажів („– Алло? лунає світлий голос. – Я слухаю, каже Глушенко, обурений. Це Глушенко. Хто на зв'язку? – Це ти, Глушенко? Ти мене чуєш?... Це я, Баблоєв. Ти чуєш мене? Баблоєв на зв'язку” [14, с. 58];

2) „Коли я кажу X, я, звичайно ж, думаю про Y”, який акцентує на взаємозамінюваності ідентифікацій та „розмитості” постекзотичного голосу („Коли я кажу я, то, певна річ, я думаю про Крілі Гомпо” [15, с. 64]).

Невизначений і біологічний статус наратора. Численні ситуації репрезентації дієгезису через сприйняття, як виявляється, вже мертвого наратора: „Без шкоди для розуміння цієї поеми можна вважати, що я помер за незапам'ятних часів, і не брати це «я» до уваги” [18, с. 19]; „Автори цієї фундаторської прози мертві,

страчені у своїх камерах” [18, с. 34]. Якщо вірити 22 нараці „Малих ангелів”, усі інші розділи роману розповідаються (монологічно промовляються перед стратою) Віллом Шейдманом (інтра- та гетеродієгетичним наратором). Мертвий наратор – перспектива, яка через відсутність часопросторової конкретизації виявляється начебто поза дієгезисом, але водночас у ньому. Крім того, здатністю мовити (ретранслювати голос) у романах А. Володіна іноді наділені не лише люди (живі чи мертві), а й птахи (пташка-вільшанка в романі „Орли смердять”) та предмети (іграшка-голлівог у романі „Орли смердять”).

У творах А. Володіна, унаслідок мультиплікації імен та суперечливості статусу наратора, загострюється деперсоналізація та формується умовна категорія „наднаратора” на позначення безособової оповідної інстанції:

За автором, тим, хто мовить та підписує книгу, та за голосом одного чи кількох нараторів, представлених у книзі, потрібно поставити наднаратора, який навмисно себе приховав, а в умовах близьких приятельських відносин змушує власний голос та власні думки репродукувати мелодичні вигини якогось голосу чи якоїсь думки, що зникли [18, с. 39].

А відтак, наратори в романах А. Володіна набувають рис „постановників постекзотичних фікціональних творів” [12, с. 5], змінюють наративні рівні та „озвучують власний голос або голоси інших” [13, с. 147]. На вищій ланці оповідної структури виявляється невідомий екстрадієгетичний наратор (визначений авторським неологізмом „наднаратор”). Він ізольований від ситуації дієгезису й делегує мовлення інтрадієгетичним нараторам. Ж. Глез вважає це втіленням авторської інстанції:

Коли автор бачить свою роль як колективного мовця та називає себе наднаратором, він позначає власну належність до фікціонального світу: він є скоріше текстуальною інстанцією, ніж джерелом тексту [11, с. 104].

Формальне віддзеркалення така амбівалентність оповідних інстанцій отримала в чергуванні особових займенників (зокрема, першої та третьої особи однини на позначення гетеро- чи

гомодієгетичності наратора). Проте, за В. Шмідом, граматична форма не має бути основою типології наратора, оскільки „будь-яка оповідь ведеться, власне кажучи, від першої особи, навіть якщо граматична особа в тексті не виражена експліцитно” [8, с. 84]. Ж. Женетт так само стверджує пріоритетність наративної позиції над граматичною категорією:

Наявність дієслів у першій особі в наративному тексті може <...> відсилати до двох абсолютно різних ситуацій, які граматики плутає, але наративний аналіз має розмежувати: самопозначення оповідача <...> та особистісна тотожність оповідача й одного з персонажів історії [4, с. 419].

У романах А. Володіна межа між гомодієгетичним (автор розповідає історію через одного з персонажів) та гетеродієгетичним наратором (який розповідає, але не бере участі в історії) відсутня: *„Для постекзотичного оповідача між першою особою й іншими немає місця навіть для листка цигаркового паперу, як немає різниці між життям і смертю”* [18, с. 19]. Так, у романі „Дондог” за граматичними категоріями на перший план виходить гетеродієгетичний наратор, але численні введення першої особи однини (на кшталт *„спитав я”, „сказав я”*) свідчать на користь його гомодієгетичної позиції. „Постекзотичним” текстам не притаманна стабільна демаркація межі між двома зазначеними інстанціями.

Динаміка від гетеродієгетичного наратора до гомодієгетичного властива й іншим текстам А. Володіна [12, с. 33] та свідчить про проникнення наратора в дієгезис. У ситуації *„порушення межі між нараторами різного рівня, світом уявним і реальним”* [9, с. 213] злиття авторського „я” та нараторів різного рівня / персонажів проходить лейтмотивом крізь увесь корпус володінських романів: *„Ми усі це чули, говорить Дондог”* [16, с. 230], хоча *„«ми» – це ще більшою мірою літературна брехня, ще більшою мірою романна умовність, бо Луці Бассман був один”* [18, с. 12]. Завдання наратора – передавати голоси, *„перешептування”,* бо в такий спосіб він *„продовжує не стільки власне існування, скільки існування тих, хто згасає, тому що він – єдиний, хто ще зберігає їхню пам’ять”* [18, с. 13, 16]. Це „ми” протиставлено „ви” – „ваш” академізм, *„ваша” література”* [18, с. 33]. „Ми” ідентифікує

наратора з гомодієгетичною ситуацією. Більше того, разом із граматичним статусом нівелюється статус особистісний, генералізується й абстрагується акт мовлення: „Я кажу ти, я використовую займенник другої особи однини, щоб не вимовляти постійно ім'я Бели Мартіросян і щоб не думали, що я розповідаю лише про те, що сталося зі мною, і про саму себе” [15, с. 175]. У текстах А. Володіна стикаємося з подвійною проблемою – чергування наративної категорії особи та несталість належності наратора до всесвіту персонажів, що виливається в тотальний ефект невизначеності наративних інстанцій. Фактично, зазначені займенникові коливання відіграють дестабілізуючу роль. Репери, що конкретизували б такого „я-наратора”, відсутні. Частіше зустрічаємо ознаки його ідентифікації з персонажем (зокрема, у романі „Дондог”), але при цьому залишається ефект багатоголосся.

У досліджених романах наративні голоси мультипліфіковані й рухливі. Цей факт спонукає А. Олерон співвіднести характер багатоголосся володінських романів із концепцією поліфонічного роману М. Бахтіна [12, с. 21–22], який протиставляє багатоголосний роман монологічному й визначає поліфонічний твір як арену конфронтації ідеологічних позицій, що не збігаються [1, с. 241–242]. Проте голоси володінських персонажів не суперечать один одному, йдеться про колективний голос, наблизений до спільного „постекзотичного” голосу, репрезентованого через численних уповноважених. А. Олерон припускає, що „наративна невизначеність виявляє відхилення від бахтінської поліфонії: розрізнення голосів та складна ідентичність нараторів має збагатити концепцію багатоголосся” [12, с. 21]. Злиття оповідних інстанцій у А. Володіна було б зручно класифікувати як „поліфонію”, але йдеться не про діалогізм, а про ідеологічний збіг позицій, спільне бачення утопічної моделі світу. Таке багатоголосся лише підсилює нівелювання ідентичності та віддзеркалює злиття голосів мовців. Відсутність домінантного голосу надає мовленню синтетичності. Мовлення протагоністів (Дондога, Бассмана та ін.) не має рис домінантного, не індивідуалізоване, його може замінити будь-який інший „постекзотичний” голос: „Вона отримує голос Марії Ігусаель. Раптово стає Марією Ігусаель. Я теж” [17, с. 30]. Володінське багатоголосся має ідеологічну забарвленість, воно метафорично

заповнює порожнечу постапокаліптичного світу, є всюдисущим, проте роздрібненим та несталим, перебуває на межі життя і смерті, утілює утопічні засади його романів.

Цікавим у такому контексті виявляється зауваження К. Дмитрієвої про „оповідну манеру письма” А. Володіна [3]. Дійсно, стилізація під усне мовлення та орієнтація на читача-співрозмовника суголосні визначенню оповіді [8, с. 187, 193]. Проте спостерігаємо відсутність у романах А. Володіна чіткого образу наратора, несталість нараторської точки зору, що цілковито суперечить класичному формату „характерної” оповіді. Виявлене в романах А. Володіна оповідне усне начало, стилістика усного мовлення без відсилання до певного наратора є ознаками гібридної форми – „орнаментальної оповіді”, що „віддзеркалює не один образ наратора, <...> та не відсилає до жодної особистісної оповідної інстанції” [8, с. 190]. У такому випадку особистісна оповідна інстанція замінюється сукупністю різнорідних голосів, наратор виявляється „безособовою оповідною інстанцією, що свідомо виступає в різних ролях та масках” [8, с. 194].

Орнаментальній прозі властива міфологічність і поетичність. Володінській прозі дійсно притаманна лейтмотивність та ритмічність, нечіткий виклад подій, розмиття меж між текстом і історією, інтерференція орнаментальних і наративних структур, коли наративна основа, сюжет не остаточно зруйновані, поетичні прийоми накладаються на наративний субстрат із метою посилення змістових можливостей прози [8, с. 267]. У контексті „створення романтичної будови постекзотизму, що грає з ідеєю власного знищення” [3], невизначеність джерела мовлення стає інструментом авторського дистанціювання від самоідентифікації. Наративне мовлення/письмо дистанціює насилля через встановлення меж між „я”, що описується, і „я” автора й читача. Таке дистанціювання має за мету „описати ситуацію, в якій усі цінності зруйновано й де свідки, щоб мати можливість самого свідчення, повинні постійно змінювати свої позиції” [3].

Джерело мовлення, що „множитья в тексті, помножене на власне ситуацію набуття мовлення” [3], є не лише елементом інтриги та гри, а й засобом конструювання складної, але досить чіткої композиції володінських текстів. Вставні оповідання

(сказання), наявні в більшості романів письменника, актуалізують структурний мотив „дзеркала”. „Фрагменталізацію первинної оповіді” [12, с. 91] за допомогою численних вставних оповідань інтрадієгетичних нараторів спостерігаємо в кожному романі А. Володіна: вставні оповідання-„уроки” в романі „Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий” [18], оповіді Фреда Зенфля в 2-й нараці роману „Малі ангели” [15, с. 10], „Монолог Дондога” [16, с. 277–278], п’єси в романі „Бардо or not Бардо” [14, с. 115], авторство яких приписується Богдану Шлюму, персонажу 4-ї частини. Але експліцитний перехід від одного наративного рівня до іншого цілковито відсутній: зокрема, у романі „Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий” текст первинної історії переривається „уроками” посеред фрази, яка „перескакує” через кілька сторінок. При цьому питання щодо фактичної зміни оповідної інстанції залишається відкритим, оскільки метадієгетичним розповідям так само притаманна нестабільність оповідної інстанції. Такі метатексти всередині романного тексту заміщують першочергове значення сюжетної лінії голосом, привертають увагу до самого акту мовлення. Створюючи ефект нескінченності, вони актуалізують метафізичну проблематику кінця.

За типологією Ж. Женетта [4, с. 314–336], у романах А. Володіна зустрічаємо як метадієгетичні оповідання-аналепсиси (ретроспективне висвітлення наративної ситуації: історія Габрієли Бруни, дитинства Дондога), так і пролепсиси (роз’яснення майбутніх наслідків дієгетичної ситуації: передбачення смерті Дондога). Аналізуючи метатекстуальні елементи, Ж. Женетт уводить категорію „металепсису” як „незаконного” переходу від одного наративного рівня до іншого, що породжує „ефект дивності, чи то комічної, <...> чи то фантастичної” [4, с. 415]), суголосний із володінським прийомом „мігрування” нараторів з одного наративного рівня на другий. Прикладів прямого „вторгнення розповідача або екстрадієгетичного наратора в дієгетичний світ” [4, с. 415] у романах письменника можна виявити небагато: „Скажімо, що йшлося про збірку, яка демонструвала певну близькість до постекзотизму та яка в межах того всесвіту могла б зійти за збірку соклять” [17, с. 15] та сакраментальне „хто не читав

Дондога, не гідний бути собакою” [16, с. 340]. Більш типова для володінських творів ситуація, коли „дія, про яку розповідається, своєю чергою, може вихлюпнутися у світ „життя” (точніше, розповіді про нього)” [5]. Вона суголосна інтенції письменника створити з власної особистості швидше персонажа, ніж наратора. А. Володін порушує межу фікціонального та реального світу, вже починаючи з рівня авторства – коли обирає собі за псевдонім імена, що використовує в метатексті романів (зокрема, у переліку „рупорів” постекзотизму [18, с. 11]). Подібні зсуви інспірують думку про те, що „якщо уявні персонажі можуть бути читачами або глядачами, то ми, стосовно них читачі чи глядачі, також, можливо, уявні” [6, с. 33]. Йдеться про розімкнутість як типову рису володінських текстів, розширення фікціонального до реального як елемент реалізації утопічного задуму. Наполегливе припущення, що екстрадієгетичне вже дієгетичне, а оповідач та його адресати (читачі) так само належать до певного наративу, – цілковито постмодерністська тенденція: „металепсис виявився останнім часом чи не центральним концептом сучасної теорії оповіді у Франції та за її межами” [6, с. 33].

Д. Кон вбачає спільність між металепсисом та наративною фігурою „*mise en abyme*” [10, с. 108] на позначення дзеркальних повторень. Цю фігуру дослідниця зводить до „конфігурації, що створює нескінченні повторення прочитаного тексту” [10, с. 109], яка втілюється в мотиві написання персонажем-автором власного твору, а в тому творі – в образі протагоніста-новеліста, що пише твір і т. д. У А. Володіна ця фігура функціонує на кількох рівнях. Композиційно „*mise en abyme*” репрезентовано в романі „Вид на осуарій” – у двох симетричних „романсах”, що сюжетно взаємно віддзеркалюються, але мають різних „авторів”, інтрадієгетичних та гомодієгетичних нараторів – Марію Самарканд та Жана Власенка [19]. У романі „Письменники” („Неділя на завтра виявиться сонячною”) історію народження Нікити Куриліна теж викладено в трьох версіях – екстрадієгетичного наратора, бабусі та самого Куриліна (який пише роман „Неділя на завтра виявиться сонячною”) [17, с. 153–186]. На концептуальному рівні ефект „*mise en abyme*” створюють численні „віддзеркалені” в різних романах персонажі та наратори, уявні автори, які пишуть один про одного. Така кількість складних

конструкцій призводить до ситуації, коли „читач відчуває сильне запаморочення, межа між світом, де мовить наратор, та світом, про який мовить наратор, зникає” [10, с. 108], унаслідок чого народжується припущення, що „екстрадієгетичне завжди дієгетичне і що наратор та його наратив – ви та я – можливо, належимо якомусь наративу” [10, с. 415].

Проаналізовані приклади „mise en abyme” суголосні з фігурою металепису. По-перше, обидва прийоми можуть існувати виключно в історіях, що мають принаймні два наративні рівні. По-друге, вони дають читачеві відчуття заплутаності, затьмарення, незрозумілості, створюють ефект неправдоподібності, викликаючи стурбованість та навіть страх читача. Зокрема, коли літературний твір шляхом залучення експліцитної метамови підкреслює власну нереальність, а події відбуваються в невизначеному, невідомому читачеві світі, виникає суголосність із традицією науково-фантастично жанру. Виявлені металептичні зсуви та фігура „mise en abyme” актуалізують проблему металептичних трансгресій як „порушення меж, переступання норм, невідповідність встановленим ієрархіям” [6, с. 36]. Виявом співіснування двох цих фігур є „порушення або навіть зсув рівнів оповіді” [6, с. 35], коли відбувається „зсув сакральної межі між двома світами, світом, у якому відбувається мовлення, та світом, про який промовляється” [10, с. 236]. У творах А. Володіна такий ефект має тотальний характер. У романі „Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий” анонімний наратор (який стверджує про власну приналежність до спільноти „постекзотичних авторів”) розповідає історію Лутца Бассмана, представника („рупора”) інших голосів, у тому числі „Антуана Володіна” [18, с. 11], який, у свою чергу, змінює наративну позицію на інтрадієгетичну та стає автором одного з „уроків” [11, с. 62]. Продовжуючи провокативну гру з читачем, А. Володін виводить ім'я Лутца Бассмана як власний гетеронім на обкладинках інших своїх творів. Зазначені вище нерегульовані зміни оповідних інстанцій, нівелювання межі між „я” та „ми”, нашарування містифікацій і гетерономія відіграють спільну роль – „вивести його [автора] на один рівень із персонажами всередині постекзотичного світу, розмити межу між фікцією й реальністю та розширити металепис до меж усієї творчості” [11, с. 104]. Отже, залучені наративні фігури

„mise en abyme” та металепис стають текстуальною домінантою й виходять за межі романів А. Володіна, у світ реальний.

У перебігу дослідження встановлено систему оповідних інстанцій, інтерференцію гомодієгетичного та гетеродієгетичного наратора, відсутність демаркації між оповідним „я” та „ми”, виокремлено концепцію голосу та багатоголосся, проаналізовано метатекстуальні коментарі, трансгресивні наративні структури. У контексті деперсоніфікації наратора анонімність постає не лише як елемент літературної гри, а й специфічний спосіб репрезентації акту мовлення. В А. Володіна різнорівневих нараторів об’єднують спільні ментальні картини, що віддзеркалюють досвід поразки, маргіналізації, ув’язнення. Ретранслює їх неконкретизований наратор, що ховається під маскою „голосу”. Злиття наративних інстанцій та нівелювання ідентифікаційних рис персонажів і нараторів спричиняють конвергенцію різнорівневих голосів у єдиний оповідний голос, гомодієгетичний незалежно від використаної автором граматичної особи.

У межах романного корпусу А. Володіна виявлено конотативний метатекст, що охоплює метафікціональну стратегію „тексту в тексті”, метатекстуальні коментарі, фігури „mise en abyme” та металепис. Зазначені наративні домінанти приводять до „відчуження тексту” й драматизації відносин автор – текст – читач та література – дійсність. У такий спосіб створюється особлива „фантастика тексту” [7], коли в поезиці художнього твору втілюється філософська проблематика метаутопії: „фальсифікація” оповідної інстанції віддзеркалює загибель людського суспільства, людини як соціальної, політичної істоти.

Виявлена специфіка оповідних інстанцій і наративних конструктів дозволяє зробити кілька важливих висновків. У романах А. Володіна наявне тотальне розшарування наративних голосів – з одного боку, та їхня суголосність – з іншого. Залучаючи трансгресивні конструкти металепису та „mise en abyme”, письменник створює ефект химерності, додає елемент сумніву в акт сприйняття його романів, актуалізує метафізичну проблематику постмодерністської антиутопії. Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому пошуку поетикальних домінант прози А. Володіна в контексті виявлених наративних домінант.

1. *Бахтин М. М.* Проблемы творчества Достоевского / М. М. Бахтин ; 5-е изд., доп. – Киев : НЕХТ, 1994. – 509 с.
2. *Володин А.* На кромке реальности / Антуан Володин // Бассман Л. С монахами-солдатами. Постэкзотизм в десяти уроках, урок одиннадцатый / Лутц Бассман, Антуан Володин ; [сост. и пер. с фр. В. Лапицкого]. – Санкт-Петербург : Амфора, 2013. – С. 296–313.
3. *Дмитриева Е.* Французский писатель с русскими корнями : Антуан Володин – первый опыт русского прочтения : международный коллоквиум „Постэкзотизм Антуана Володина” (Москва, апрель 2006 г.) [Электронный ресурс] / Екатерина Дмитриева // Новое литературное обозрение. – 2006. – № 5 (81). – С. 421–431. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/81/dm36.html>.
4. *Женетт Ж.* Фигуры : в 2 т. Т. 1–2 [Электронный ресурс] / Жерар Женетт ; [пер. с фр. Е. Васильевой, Е. Гальцовой, Е. Гречаной и др.; под ред. С. Зенкина]. – Москва : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с. – Режим доступа : <http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-1.pdf>.
5. *Зенкин С.* Поэтика трансгрессии [Электронный ресурс] / С. Зенкин // Новое литературное обозрение. – 2006. – № 78. – С. 392–400. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/78/ze30.html>.
6. *Фокин С. Л.* Металепсис, или Новые приключения неуловимых фигур нарратологии (Заметки по новейшей истории теории повествования) / С. Л. Фокин // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2006. – Сер. 9. Вып. 2. – С. 32–38.
7. *Шервашидзе В.* Тенденции и перспективы развития французского романа [Электронный ресурс] / В. Шервашидзе // Вопросы литературы : журнал критики и литературоведения. – 2007. – № 2. – С. 72–102. Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/voplit/2007/2/sh7.html>.
8. *Шмид В.* Нарратология / Вольф Шмид. – Москва : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
9. *Blanckeman B.* Le roman depuis la Révolution française / Bruno Blanckeman. – Paris : Presses Universitaires de France, 2011. – 256 p.
10. *Cohn D.* Metalepsis and Mise en Abyme / Dorrit Cohn, Lewis S. Gleich // Narrative. – Volume 20. – Number 1, January 2012. – Ohio : The Ohio State University Press, 2012. – P. 105–114.
11. *Gleize G.* Dispositif romanesque et mise en livre post-exotique / Joëlle Gleize // Volodine, etc. Post-exotisme, poétique, politique / Sous la direction de Frédéric Detue et Lionel Ruffel. – Paris : Classiques Garnier, 2013. – P. 103–120.
12. *Oléron A.* L'ambiguïté des voix narratives dans le “post-exotisme” d'Antoine Volodine : choix d'écriture, monde fictionnel et stratégies de réception : Mémoire présenté en vue de l'obtention du Master 2 de lettres, parcours “Modernités” / Anaïs Oléron. – Rennes, 2012. – 255 p.

13. *Ruffel L. Volodine post-exotique / Lionel Ruffel. – Nantes : Editions Cécile Default, 2007. – 340 p.*
14. *Volodine A. Bardo or not Bardo / Antoine Volodine. – Paris : Seuil, 2004. – 238 p.*
15. *Volodine A. Des anges mineurs / Antoine Volodine. – Paris : Seuil, 1999. – 224 p.*
16. *Volodine A. Dondog / Antoine Volodine. – Paris : Seuil, 2002. – 366 p.*
17. *Volodine A. Ecrivains / Antoine Volodine. – Paris : Seuil, 2010. – 192 p.*
18. *Volodine A. Le post-exotisme en dix leçons, leçon onze / Antoine Volodine. – Paris : Gallimard, 1998. – 112 p.*
19. *Volodine A. Vue sur l'ossuaire / Antoine Volodine. – Paris : Gallimard, 1998. – 120 p.*
20. *Wagner F. "Des voix et rien d'autre". Sur les voix narratives post-exotiques : essai de poétique / Frank Wagner // Volodine, etc. Post-exotisme, poétique, politique / Sous la direction de Frédéric Detue et Lionel Ruffel. – Paris : Classiques Garnier, 2013. – P. 121–136.*

ПОЭТИКА НАРРАТИВА В РОМАНАХ АНТУАНА ВОЛОДИНА

Виктория Павловна Чуб

orcid.org/0000-0002-2822-1046

vita.chub@gmail.com

Соискатель

Кафедра истории зарубежной литературы и классической филологии

Преподаватель

Кафедра романской филологии и перевода

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Пл. Свободы 4, 61022, г. Харьков, Украина

Аннотация. Исследована нарративная структура романов французского писателя Антуана Володина. Осуществлён анализ повествовательной инстанции и нарративных конструкций. Выявлены структура авторской маски, интерференция гомодиегетического и гетеродиегетического нарраторов, субъектная деперсонализация; выделены концепции голоса и многоголосья. Определено, что мультипликация имен собственных и анонимность нарратора заостряют деперсонализацию, придают речи синтетичность, имеют идеологическую окраску. Обнаружены метатекстуальные комментарии, метафигуральная стратегия „текста в тексте”, металептические сдвиги. Констатировано, что расслоение повествовательной инстанции и использование трансгрессивных конструктов являются не столько элементами литературной игры, сколько

специфическими способами репрезентации речевого акта, инструментами отчуждения текста, драматизации отношений литература-действительность. Сделан вывод о том, что – обнаруженная многоуровневая „фальсификация” повествовательной инстанции имеет двойную функцию: расширять фикциональный мир до границ реального и отображать метафизическую проблематику постмодернистских антиутопий Антуана Володина.

Ключевые слова: Антуан Володин, нарративная конструкция, повествовательная инстанция, метатекст, полифония, металепсис, *mise en abyme*.

POETICS OF NARRATIVE IN ANTOINE VOLODINE’S NOVELS

Victoriya Chub

orcid.org/0000-0002-2822-1046

vita.chub@gmail.com

History of Foreign Literature and Classical Philology Department

Department of Romance Philology and Translation

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Abstract. Antoine Volodine is reputed for inventing new forms in the French literature at the turn of XX–XXI centuries. Our study is dedicated to Volodine’s narrative structure, i.e. the stratification of narrative instances, the depersonalization of narrator and characters, the metanarrativization of story. Antoine Volodine creates a fictional world of uncertain characters floating between life and death and telling their stories in polyphonic voices. First, our study revealed the lack of demarcation between “I” and “we” and the blend of narrative levels created by ambivalent voices merging into a single “post-exotic horn”. Second, we discovered that metatextual comments and narrative figures of “*mise en abyme*” and metalepsis help to “alienate” the text and dramatize the relations between the author and readers. As a result, a specific “textual fiction” is being created to embody philosophical problems in Volodine’s meta-utopic novels. Finally, the research determined a set of poetical dominants typical for Volodine’s novels: the interference of homo- and heterodiegetic narrator instances, the uncertain nature of narrators and characters, the polyphonic character of voices as well as metatextual and transgressive structures. It was concluded that the revealed poetical dominants are not only a part of the literary game, but a specific way to represent the speech act. Antoine Volodine’s multilevel narrators share common mental pictures that show the experience of defeat, marginalization and imprisonment. The specific narrative structure helps the writer to create the effect of ambiguity and vagueness, adds a bit of doubt in the act of perception of his novels, updates the metaphysical perspective of the postmodern anti-utopia.

Key words: Antoine Volodine, narrative, narrative levels, narrative instance, metatext, polyphony, metalepsis, mise en abyme.

References

1. Bakhtin M. M. *Problemy tvorchestva Dostoevskogo* [Problems of Dostoevsky's Poetics]. Kyiv, 1994, 509 p. (in Russian).
2. Volodine A. Na kromke real'nosti [On the Edge of Realty]. In: *S monakhami-soldatami. Postekzotizm v desiati urokakh, urok odinnadtsatyi*. Saint Petersburg, 2013, pp. 296–313. (in Russian).
3. Dmitrieva E. Frantsuzskii pisatel' s russkimi korniami : Antuan Volodin – pervyi opyt russkogo prochteniia [French Writer with Russian Roots : Antoine Volodine – the First Experience of Russian Reading]. *Novoe literaturnoe obozrenie*, 2006, no. 5 (81), pp. 421–431. Available at: <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/81/dm36.html> (accessed 2 May 2017). (in Russian).
4. Genette G. *Figury* [Figures]. Moscow, 1998, 944 p. Available at: <http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-1.pdf> (accessed 2 May 2017). (in Russian).
5. Zenkin S. Poetika transgressii [Poetics of Transgression]. *Novoe literaturnoe obozrenie*, 2006, no. 78, pp. 392–400. Available at: <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/78/ze30.html> (accessed 2 May 2017). (in Russian).
6. Fokin S. L. Metalepsis, ili Novye prikliucheniia neulovimykh figur narratologii [Metalepsis or New Adventures of Elusive Figures of Narratology]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 2006, no. 2, pp. 32–38. (in Russian).
7. Shervashidze V. Tendentsii i perspektivy razvitiia frantsuzskogo romana [Trends and Prospects in the Development of French novel]. *Voprosy literatury*, 2007, no. 2, pp. 72–102. Available at: <http://magazines.russ.ru/voplit/2007/2/sh7.html> (accessed 2 May 2017). (in Russian).
8. Schmid W. *Narratologiya* [Narratology]. Moscow, 2003, 312 p. (in Russian).
9. Blanckeman B. *Le roman depuis la Révolution française*. Paris, 2011, 256 p.
10. Cohn D., Gleich L. S. Metalepsis and Mise en Abyme. *Narrative*, 2012, vol. 20, no. 1, pp. 105–114.
11. Gleize G. Dispositif romanesque et mise en livre post-exotique. In: *Volodine, etc. Post-exotisme, poétique, politique*. Paris, 2013, pp. 103–120.
12. Oléron A. *L'ambiguïté des voix narratives dans le "post-exotisme" d'Antoine Volodine*. Rennes, 2012, 255 p.
13. Ruffel L. *Volodine post-exotique*. Nantes, 2007, 340 p.
14. Volodine A. *Bardo or not Bardo*. Paris, 2004, 238 p.

15. Volodine A. *Des anges mineurs*. Paris, 1999, 224 p.
16. Volodine A. *Dondog*. Paris, 2002, 366 p.
17. Volodine A. *Ecrivains*. Paris, 2010, 192 p.
18. Volodine A. *Le post-exotisme en dix leçons, leçon onze*. Paris, 1998, 112 p.
19. Volodine A. *Vue sur l'ossuaire*. Paris, 1998, 120 p.
20. Wagner F. Sur les voix narratives post-exotiques. In: *Volodine, etc. Post-exotisme, poétique, politique*. Paris, 2013, pp. 121–136.

Suggested citation

Chub V. Poetyka naratyvu v romanakh Antuana Volodina [Poetics of Narrative in Antoine Volodine's Novels]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2017, no. 95, pp. 217–233. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 12.06.2017 р.